

Наталія ЯРМОЛЕНКО

**ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДНОЇ ПРОЗИ
ПРО ГОЛОДОМОРИ ХХ ст.
В УКРАЇНІ**

**Сокіл В. Фольклорна проза
про голодомори ХХ ст. в Україні:
парадигма тексту. Монографія /
Сокіл Василь ; відповід. за випуск
доктор історичних наук, професор,
академік Степан Павлюк ; Національна
академія наук України. Інститут
народознавства. — Львів, 2017. —
440 с. : іл.**

Голодомори в Україні — одні з найбільших етнокатастроф ХХ століття. Відкрито про це заявили не так давно. Про важливість цих подій свідчать розсекречені в СБУ джерела, що відбивають діяльність іноземних дипломатичних представництв у тодішній УРСР, в яких міститься інформація оцінки голодоморів польськими, німецькими, італійськими, турецькими дипломатами. До дискусії про голодомор включилися й сучасні зарубіжні дослідники (маємо на увазі висловлювання німецького професора Гергарда Зімона: «Поруч з війною проти селянства тут велася війна проти української національної самосвідомості»; французького дослідника Ніколя Верта, який вважав, що на запитання «Чи був голодомор геноцидом?» єдиною можливою відповіддю було «так»).

Рационально використовуючи сприятливі умови для розвитку національної науки, які склалися після відновлення незалежності України, науковці звернулися до теми голодоморів. Це надзвичайно емоційно важка тема. Вже з'явилася низка праць історичного плану, багато — публіцистичних. Не залишились осторонь і фольклористи. Тематика голодоморів стала важливою справою професійної діяльності доктора філологічних наук, професора, завідувача відділом фольклористики Інституту народознавства НАН України Василя Васильовича Сокола. Зазначимо, що подібної роботи в українській народознавчій науці ще не було, тому відрадно, що за неї взявся фахівець, який тривалий час вивчає усну прозу.

«Фольклорна проза про голодомори ХХ ст. в Україні: парадигма тексту» — це ґрунтовна, фахова праця, що узагальнює усні твори про три голодомори, які були в Україні в ХХ ст. Це перше дослідження в українській фольклористиці, де акцентовано увагу саме на народній прозі. Неперевершене значення має те, що дослідник особисто обстежив різні регіони України, зібрав усні свідчення очевидців етноциду та подав їх у власних записах. З приємністю відзначимо обізнаність В. Сокола з джерелами та його глибоку дослідницьку ерудицію. На основі цих творів побудував монографічне дослідження, в якому розв'язує насамперед теоретичні проблеми, що склалися під час студій усної народної прози про голодомор (І частина. Дослідження). Друга частина (Матеріали) містить тексти, в яких ідеться про те, як сам народ розкриває цю проблему, сприймає її та передає цю дійсність крізь призму власних переживань. Саме тому все представлено цілісно як за змістом,

так і за формальним вираженням. Робота відзначається логічністю викладу, змістовною цілісною вагомістю та аргументованістю висновків.

Дослідження чітко структуроване. Автор запропонував оптимальну структуру — 4 розділи й 15 підрозділів якого увиразнюють і презентують аналітично-аксіологічну основу завершеної роботи, а також повністю втілюють поставлені у монографії завдання. У першому розділі «Історіографічні й термінологічні акценти» зосереджується увага на джерелах, які репрезентують ці події, явища суспільного життя того періоду. Насамперед, це законодавчі акти, статистичні дані, партійні постанови тощо. Дослідник уперше вводить у науковий обіг матеріали Крайового комітету допомоги голодній Україні, що діяв 1922 р. у Львові; скрупульозно аналізує фольклорні збірники, які висвітлювали проблему голодоморів через народного носія.

Автор розкриває проблему наукової та народної термінології про голодомори в Україні, з'ясовує значення термінів голод, голодомор, голокост, геноцид. Зосереджується увага на жанрі народне оповідання, переказ, наратив, де автор чітко розставляє наукові акценти.

У другому розділі розкриваються історико-політичні фактори та наслідки. Представлена тогочасна суспільна ситуація, яка вповні розкриває картину для читача. Подано факти про замовчування кризи в Україні, про інтенсивне «викачування хліба» в Росію, про допомогу громадських та релігійних організацій, яку надавала Американська адміністрація допомоги у 1922 році. За словами М. Грушевського, велика підтримка була спрямована з Галичини. Окремі підрозділи висвітлюють часові параметри голодоморів: 2.1. Голод 1921—1923; 2.2. Голодомор 1932—1933 років; 2.3. Голод 1946—1947 років. Такий екскурс в історію стає вагомим науковим підґрунтям для подальших студій.

Концептуальні основи наративного тексту з'ясовуються у третьому розділі. Перш за все дослідник розкриває поняття «народної традиції та пам'яті», доводячи, що однією з важливих ознак фольклору є усна форма побутування, а це виявляє природність, безперервність творчого процесу. Важливо, що український народ пам'ятає особливо важкі історичні події, тому чітко простежується темпоральність у цих фольклорних текстах («до» і «в тридцять третій рік»).

У своїй праці В. Сокил порушує нові проблеми: гендерний аспект народної прози, особливості сюжетотворення оповідного фольклору, подає каталогізацію народних оповідань і переказів про голодомори за власними записами. Окремий розділ присвячено поезії народних оповідань і переказів про голодомори. У підрозділі «Від факту до образу» вчений вдало представляє усний «документ», з якого викристалізуються чіткі художні образи, що дають змогу побачити панораму голодоморної дійсності. Емоційно-образну парадигму народної прози відображає епітетика. На цьому аспекті дослідник зосередив увагу, зазначивши, що вони стосуються переважно персонажів, явищ, предметів однаковою мірою і є наскрізними в багатьох тематичних циклах.

Варте уваги художнє порівняння в наративному тексті, яке базується на численних враженнях, творячи картину голодомору, — «страшне було діло, як наче пожега». Для візуалізації продуктів харчування залучалися своєрідні компаративні образи: «бурячок, як палець», «картопля, як горох». Вагома частина текстів представляє зовнішні портретні характеристики людей голодоморного періоду: «чоловік жовтий, як віск», «чорний, як земля», «чорні, як тіні, бродили люди». Автор відзначив, що порівняння у досліджуваній прозі живаються не так часто, проте вони виконують сильну емоційну функцію. Здавалося б у таких трагічних історіях неможливо від-

шукати чогось позитивного, що не викликало б жаху, страху, суму. Та автор у народній прозі про голодомори зосередив увагу на демінутивних формах (здрібніло-пестливі слова), які розкривають чуттєву сферу людини. Такі психологічно насичені тексти наповнювалися здрібнілими словами: «Діточки сиділи да плакали: «Їсточки хочемо». Найбільш кількісно цей засіб залучався для опису їжі: зернятка, борошенце, колосочки хлібець, квасолька та ін. Зазначимо, що такий підхід автора надзвичайно вартісний, адже він піднімає українську людину того часних реалій на високий духовний рівень.

Новаторським підходом у фольклористичній науці особливо відзначимо підрозділ 4.5, у якому В. Сокіл заглибився в емоційний стан реципієнта, що розкривається через невербальні засоби вираження, які доповнюють словесні тексти мімікою, жестами. Весь цей матеріал супроводжується світлинами, на яких зображені інформатори із зафіксованими відповідними рухами, кожен з яких прокоментував автор монографії. Така жестикуляція рук, виразу обличчя, очей стають складовою тексту. Вчений довів, наскільки цей матеріал драматичний, напружений, емоційно насичений.

Відрадно, що у праці подано ілюстративний матеріал — світлини пам'ятників голодомору в Україні та за кордоном, які засвідчують вшанування пам'яті жертв «безневинно убієнних». Підкреслимо, що ця вкладка вдало розміщена в структурі книги, займаючи медіальну позицію, плавно переводячи її до наступної частини — польових досліджень автора.

У другій частині роботи подано записи народної прози про голодомори. Фольклорні артефакти — поетичні тексти — дослідник розглядає у нерозривному зв'язку з історичним контекстом ХХ ст., враховуючи соціальні та історичні умови, спроектовані на свідоме знищення української нації, проблеми якого вийшли на міжнародний рівень. Усний матеріал підсилює аналітичну частину роботи.

Варті особливої уваги додатки: показчик інформаторів, географії, хронології записів. Для зарубіжного читача опубліковано показчик основних мотивів англійською, німецькою, французькою мовами.

Монографія В. Сокола «Фольклорна проза про голодомори ХХ ст. в Україні: парадигма тексту» — фундаментальна, системна праця, яка має важливе наукове, культурно-освітнє і суспільно-політичне значення.